

วารสารสมุนไพร

อัญชลี อุทะพุทธิ*

ชยันต์ พิเชียรสุนทร†

สมชัย บวรกิตติ†

การจัดทำคอลัมน์วารสารสมุนไพรการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอเอกสารสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องของนักวิชาการไทย แล้วรวบรวมไปจัดพิมพ์เป็นเล่มสารานุกรมของหน่วยงาน ซึ่งหวังว่าจะเป็นประโยชน์ในการค้นเอกสารอ้างอิง และในการวางแผนวิจัยไม่ซ้ำซ้อน.

ลักษณะทางเภสัชวิทยาของเห้

ประนอม เดชวิศิษฐ์สกุล*, รพีพล ภโวพา**, ตถาพร ไม้สน**

*สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข นนทบุรี

**คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ ๑๐๓๒๐

วารสารกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ ๒๕๕๕;๔๔:๑-๑๐.

เห้เป็นสมุนไพรที่มีการนำมาใช้อย่างแพร่หลาย มีการกล่าวอ้างสรรพคุณอย่างมากมาย มีผู้นำมาใช้กันแพร่หลาย. เนื่องจากยังไม่มีรายงานการศึกษาเกี่ยวกับสมุนไพรชนิดนี้ และจากการศึกษาลักษณะภายนอกเบื้องต้นพบว่าเห้มีลักษณะคล้ายกับลำต้นของพืชที่มีชื่อเรียกว่าขมิ้นเครือ ซึ่งมีผู้รายงานว่าเป็น *Arcangelisia flava* (L.) Merr. วงศ์ Menispermaceae ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาว่าเห้เป็นสมุนไพรที่ได้มาจากพืชใด และเมื่อติดตามจนพบแหล่งกำเนิดของสมุนไพรเห้แล้วได้ตรวจสอบชื่อชนิดทางวิทยาศาสตร์. เมื่อทราบชื่อชนิดที่ถูกต้องแล้ว จึงศึกษาลักษณะทางเภสัชวิทยาของเห้. ผลการตรวจสอบลักษณะพืชตามหลักพฤกษศาสตร์

และผลการศึกษาลักษณะทางเภสัชวิทยาของสมุนไพร พบว่าเห้เป็นสมุนไพรที่ได้จากลำต้นของพืชที่มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Coscinium fenestratum* (Gaertn.) Colebr. วงศ์ Menispermaceae มีเอกลักษณ์ทางเภสัชวิทยาของลำต้นและใบเห้ซึ่งได้จัดทำภาพวาดพร้อมคำบรรยายส่วนต่างๆไม่ว่าจะเป็นลำต้นหรือใบ สามารถใช้เป็นข้อมูลจำเพาะสำหรับการตรวจสอบชื่อชนิดของสมุนไพรได้. ตัวอย่างลำต้นแห้งของเห้ได้จัดเก็บและกำกับชื่อเป็นสมุนไพรเพื่ออ้างอิงไว้ที่สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.

การวิเคราะห์สถานการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพและบริการสาธารณสุข ในชุมชนภาคตะวันออกของประเทศไทย

วสุธร ตันวัฒนกุล, อรพิน ทองดี

คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

วารสารวิชาการสาธารณสุข ๒๕๕๗;๑๓:๑๐๓๔-๔๕.

การวิจัยนี้ เป็นโครงการวิจัยย่อยในชุดโครงการวิจัยที่มีเป้าหมายเพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

*กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข

†สำนักวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน

ทางเศรษฐกิจในชุมชนเข้มแข็งใน ๗ จังหวัดภาคตะวันออก ในช่วงเดือนพฤษภาคม ๒๕๔๔ ถึงกรกฎาคม ๒๕๔๖ โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานภาพ วิเคราะห์ และเสนอแนะแนวทางการนำภูมิปัญญาด้านสุขภาพ และบริการสาธารณสุขไปประยุกต์ใช้ต่อไป มีขั้นตอนการวิจัย คือ เลือกและศึกษาข้อมูลชุมชนเบื้องต้น ๔๓ ชุมชน และสรุปผลการศึกษาเบื้องต้นเสนอผู้เกี่ยวข้องฯ หลังจากนั้นได้สร้างแนวคำถามเพื่อศึกษาข้อมูลเจาะลึกในชุมชนที่ผ่านการคัดเลือก ๑๓ ชุมชน ให้ได้ข้อมูลที่อึดตัว โดยใช้ Snowball technique และตรวจสอบข้อมูล สรุปความเชื่อมโยงของข้อมูล นำเสนอผู้เกี่ยวข้องฯ คณะกรรมการติดตามและประเมินผลการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ นักวิชาการ และชุมชน ตรวจสอบ เสนอแนะ และปรับปรุงแก้ไขจนได้ข้อสรุป.

การวิจัย พบว่าภูมิปัญญาด้านสุขภาพและบริการสาธารณสุขที่สามารถจัดกลุ่มได้เป็น ๑๐ ลักษณะ โดยจะมีสถานภาพการใช้และการคงอยู่ในชุมชนแตกต่างกันออกไป บ้างเป็นที่นิยมและสามารถพัฒนาก้าวหน้าไปในเชิงธุรกิจ เศรษฐกิจได้ บ้างเป็นทางเลือกที่สามารถใช้ควบคู่หรือแทนวิธีการรักษาแบบอื่น ๆ บ้างเป็นทางเลือกสุดท้าย ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในสถานภาพเป็นทางเลือกหรือเป็นความหวังสุดท้ายของการดูแลสุขภาพ.

ที่สำคัญคือ ภูมิปัญญาหรือความรู้ส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มผู้สูงอายุ ไม่ค่อยถ่ายทอดความรู้หรือมีเงื่อนไข ยุ่งยากซับซ้อนในการถ่ายทอด และไม่ค่อยมีผู้รับการถ่ายทอดความรู้ จึงเป็นประเด็นที่น่าเป็นห่วงว่าภูมิปัญญาจะสูญหายไปมาก และหากต้องการให้ยังคงอยู่และมีการดำเนินการต่อไปได้ จำเป็นต้องใช้รูปแบบ กลวิธี หลาย ๆ ประการมาร่วมดำเนินการพร้อม ๆ กันไป ทั้งในเชิงกว้างของสังคมและเชิงลึกในชุมชน โดยในวงกว้างต้องสร้างกระแสดความศรัทธา ความเชื่อมั่น ให้เกิดขึ้นกับประชาชนให้ได้ก่อน ด้วยกระบวนการกระตุ้นสนับสนุนจากทุก ๆ ส่วนของสังคม ขณะที่เชิงลึกในชุมชนก็จำเป็นต้องสร้างศรัทธา ความเชื่อมั่น และสร้างกิจกรรมให้เกิดเป็นรูปธรรมปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวันให้ได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ จะต้องปรับให้สอดคล้องกับธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนแต่ละแห่งเป็นสำคัญด้วย.

ผลของโปรแกรมการบริหารร่างกายแบบไทยท่าฤๅษี ดัดตนต่อสมรรถภาพทางกายของผู้สูงอายุ จังหวัดปทุมธานี

ปิยนุช ยอดสมสวย, สมบูรณ์ เกียรตินันท์, จรรยา ภัทรอาชาชัย, สัณญาณ เนียมมุก

คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ธรรมศาสตร์เวชสาร ๒๕๕๔(๖):๑๕๘-๖๗.

การวิจัยแบบกึ่งทดลองเพื่อศึกษาโปรแกรมการบริหารร่างกายท่าฤๅษีดัดตนแบบไทยต่อสมรรถภาพทางกายของผู้สูงอายุอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปของหมู่บ้านฟ้าครามนคร ตำบลคูคต อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ๒๒ คน โดยให้ผู้สูงอายุฝึกปฏิบัติสัปดาห์ละ ๓ วันติดต่อกันเป็นเวลา ๘ สัปดาห์ เก็บข้อมูลก่อนและหลังการทดลองด้วยแบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป, พฤติกรรมการออกกำลังกาย, ความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรมประจำวัน, ผลที่เกิดขึ้นและความพึงพอใจ, ตลอดจนความต่อเนื่องในการนำการบริหารท่าฤๅษีดัดตนไปปฏิบัติ. ทำการทดสอบสมรรถภาพทางกายใช้แบบทดสอบ Timed Movement Battery (TMB). วิเคราะห์ข้อมูลเป็นค่าร้อยละ, ค่าเฉลี่ย, ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน, ค่าการทดสอบที่จับคู่ และการวัดซ้ำ. ภายหลังการทดลองพบว่าผู้สูงอายุมีความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรมประจำวัน และสมรรถภาพทางกายดีกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ค่า $p < 0.05$). เมื่อพิจารณาจากท่าทางการบริหารท่าฤๅษีดัดตนกับผลที่เกิดขึ้นกับความสามารถในส่วนต่างๆของร่างกาย พบว่า มีความสามารถในการเคลื่อนไหวของแขนเพิ่มขึ้นร้อยละ ๘๑.๘, ความสามารถในการทรงตัวและการเคลื่อนไหวของขาเพิ่มขึ้นร้อยละ ๖๘.๒ เท่ากัน. สำหรับความพึงพอใจมากที่สุดต่อโปรแกรมฯ คือรู้สึกสดชื่นแจ่มใสขึ้น, รองลงมาคืออาการปวดเมื่อยหายไป และเคลื่อนไหวร่างกายคล่องแคล่วขึ้น. ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าท่าฤๅษีดัดตนมีผลให้สมรรถภาพทางกายและความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรมประจำวันดีขึ้น จึงสมควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีการปฏิบัติกายบริหารท่าฤๅษีดัดตนอย่างต่อเนื่อง.

พืชสกุลว่านมหาหงส์ (วงศ์ขิง) ในประเทศไทย

ชยันต์ พิเชียรสุนทร*, พรพิมล วงศ์สุวรรณ*

*หน่วยวิจัยเภสัชพฤกษศาสตร์และเภสัชเวท คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

วารสารราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๑;๓๓(๓):๑๑๙-๓๑.

ว่านยาไทยจำนวนหนึ่งเป็นพืชที่นักพฤกษศาสตร์จัดอยู่ในวงศ์ขิง หลายชนิดเป็นพืชในสกุลว่านมหาหงส์ เช่น ว่านมหาหงส์ ว่านแปดร้อยสนม ว่านขิงแห้ง การศึกษาว่านยาไทยที่ยังไม่ทราบแหล่งทางพฤกษศาสตร์ จำเป็นต้องเริ่มที่การศึกษาอนุกรมวิธาน อันจะทำให้สามารถระบุชนิดทางวิทยาศาสตร์ได้ จึงสามารถศึกษาในด้านอื่น ๆ เพื่อการส่งเสริม พัฒนา และคุ้มครองต่อไป. รายงานนี้ได้นำเสนอผลการศึกษาทบทวนอนุกรมวิธานของพืชสกุลว่านมหาหงส์ในเบื้องต้นจากการตรวจสอบตัวอย่างพรรณไม้แห้งและจากการสำรวจพืชในแหล่งธรรมชาติที่พบในประเทศไทยพบพืชสกุลนี้อย่างน้อย ๒๓ แทกซา (๒๑ ชนิด และ ๔ พันธุ์) ในจำนวนนี้มีชนิดที่รายงานเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ๑ ชนิด. รายงานนี้ได้ให้ข้อมูลเชิงอนุกรมวิธานบางส่วนของชนิดที่พบในประเทศไทย พร้อมภาพประกอบของพืชสกุลนี้ส่วนใหญ่จากแหล่งธรรมชาติ.

แหล่งพฤกษศาสตร์และการศึกษาเบื้องต้นของเครื่องยาผักชีลา

ศิริรัตน์ พักปากน้ำ, ธนิสร์ ปทุมานนท์

คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ๒๕๕๑; ๖:๓๓๓-๔๐.

ผักชีลาเป็นเครื่องยาที่ใช้ปรุงเป็นส่วนประกอบในยาไทยแผนโบราณ. ลูกมีสรรพคุณขับลมในลำไส้, แก้อืดท้องเฟ้อ, บำรุงธาตุ, แก้กะหายน้ำ, แก่คลื่นเหียน อาเจียน และแก้ตาเจ็บ. ถึงแม้ว่าผักชีลาจะมีขายในร้านขายยาสมุนไพรไทยทั่วไป แต่แหล่งพฤกษศาสตร์และชื่อวิทยาศาสตร์ของพืชที่ให้ผลผักชีลา ยังไม่มีการระบุความหมายชัดเจนของชื่อผักชีลา ประกอบกับมีพืชชื่อผักชีหลายชนิดในประเทศไทย เช่น ผักชีลาว ผักชีล้อม และผักชีจีน. ดังนั้นเพื่อที่จะศึกษาแหล่งพฤกษศาสตร์ของผักชีลาให้กระจ่าง ผู้วิจัยจึงทำการสืบหาข้อมูลจากร้านจำหน่ายเครื่องยาสมุนไพรและสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านในเขตกรุงเทพมหานครและ

เชียงใหม่, ทบพวนวรรณกรรม, ชื่อตัวอย่างถูกผักชีลาจากร้านค้าในเขตกรุงเทพมหานครนำไปประเมินคุณภาพของเครื่องยาตามข้อกำหนดในตำรามาตรฐานยาสมุนไพรไทย และศึกษาสารประกอบในน้ำมันระเหยง่ายสกัดจากผลผักชีลา. ผลการศึกษาพบว่าปริมาณสิ่งปนเปื้อน, ความชื้น, ปริมาณเถ้ารวม, เถ้าที่ไม่ละลายในกรดมีค่าร้อยละ ๐.๐๗ ± ๐.๐๑, ๑.๙๓ ± ๐.๒๘, ๗.๒๕ ± ๐.๔๐ ขณะที่ปริมาณสารสกัดด้วยเอทานอล, สารสกัดด้วยน้ำ มีค่าเท่ากับร้อยละ ๔.๔๒ ± ๐.๐๓ และ ๓.๒๘ ± ๐.๒๒ ตามลำดับ. เมื่อประมวลผลวิจัยทางเคมีร่วมกับผลจากการสัมภาษณ์และทบทวนวรรณกรรมคาดว่า แหล่งทางพฤกษศาสตร์ของผักชีลา คือ *Coriandrum sativum* L. แต่ยังคงต้องทำการศึกษาทางพันธุศาสตร์และทางเคมีเพิ่มเติมเพื่อยืนยันความถูกต้องต่อไป.

ยารักษาโรคจิตสีดวงทวารจากสมุนไพรเพชรสังฆาต

อังคณา หิรัญสาส์*, สุพรรณ ภัทพรชัยวัฒน์*, รัตติมา

จินาพวงษา**, ณัฏฐา จันทร์สุวนิชย์*, ศรัณยา ธาธาแสง*

*สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข

**คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ พิษณุโลก

วารสารวิชาการสาธารณสุข ๒๕๕๑;๑๗ (ฉบับเพิ่มเติม ๖) SVI-๑๕๗๘-.

เพชรสังฆาต (*Cissus quadrangularis* L.) เป็นพืชไม้เลื้อยมีสรรพคุณแก้โรคจิตสีดวงทวาร ในปัจจุบันบริโภคเถาของเพชรสังฆาตบดแห้งเพื่อรักษาโรคนี้ จึงเป็นลักษณะยาที่ควบคุมคุณภาพได้ยาก มีความเสี่ยงต่อเชื้อรา เชื้อจุลินทรีย์ และยังมีปริมาณแคลเซียมออกซาเลตสูงมาก อาจก่อให้เกิดความระคายเคืองและเป็นอันตรายต่อผู้ป่วยได้. การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนายาจากเพชรสังฆาตในรูปแบบของสารสกัดที่มีฤทธิ์ต้านอักเสบ และสามารถควบคุมคุณภาพยาด้วยสารสำคัญ นำสารสกัดหยาบที่ได้จากการสกัดเถาเพชรสังฆาตด้วยเอทานอล ๙๕% ไปแยกตามลำดับความเป็นขั้วของสารได้เป็นสารสกัดย่อยสองสารสกัด คือ สารสกัดเฮกเซนและสารสกัดเอทานอล แล้วนำสารสกัดทั้ง ๓ ชนิด ที่ความเข้มข้นร้อยละ ๐.๑, ๑ และ ๕ ในสารละลาย ethylphenyl propiolate ไปทดสอบฤทธิ์ยับยั้งอาการบวมของใบหูหนูเปรียบเทียบกับอาการบวมของใบหูหนูที่เกิดจากการเหนี่ยวนำด้วยสาร ethylphenyl propiolate และมียาต้านอักเสบ

อินโดเมธาซิน เป็นสารควบคุมบวก พบว่า สารสกัดเฮกเซนที่ความเข้มข้นร้อยละ ๑ สามารถลดอาการบวมของใบหูหนูได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ค่า $P < 0.05$) ได้ที่เวลา ๓๐, ๖๐ และ ๑๒๐ นาที ส่วนสารสกัดยับยั้งที่ความเข้มข้นร้อยละ ๕ สามารถลดอาการบวมได้ที่เวลา ๓๐ นาที ในขณะที่สารสกัดเอธานอลไม่แสดงฤทธิ์ยับยั้งอาการบวมของใบหูหนู นำสาร

สกัดเฮกเซนมาแยกหาสารสำคัญและตรวจสอบสูตรโครงสร้างพบว่า เป็น lupeol จึงได้พัฒนาตำรับยารักษาโรคผิวหนังโดยใช้สารสกัดเฮกเซนที่ความเข้มข้นร้อยละ ๑ ใน fatty base ประเมินความคงตัวของยาที่เก็บไว้ที่อุณหภูมิ ๘-๑๕ องศาเซลเซียส เป็นเวลา ๓ เดือนพบว่าลักษณะของยาสมุนไพรสังฆาตไม่เปลี่ยนแปลง.